

ÁTTÖRÉS A VILÁG KÖZGAZDASÁGTANÁBAN – VAGY MÉGSEM?

Ez a tanulmány azt vizsgálja meg, hogy a világ közgazdaság-tudományában a válságokat követően végbement-e, s ha nem, mikorra mehet végbe egy alapvető, a paradigmára és a módszerekre is kiterjedő változás? Megállapítható, hogy jelentős változások indultak el, mind a Nobel-díjak, mind pedig a vezető lapok kínálata tekintetében, amihez a könyvkiadók is csatlakoztak. Ugyanakkor a jelentősebb, minőségi változásoknak szerkezeti, intézményi és szervezeti akadályai vannak, amiket a kuhni elmélet szerint negyedszázados léptékben lehet majd meghaladni.

BEVEZETÉS

Kétféle nézet él a világban a közgazdaság-tudomány állapotáról és mibenlétéről. Az egyik az, ami fenntartja a legutóbbi pénzügyi válság előtt kialakult nézetet. Ez a panglossi kép, amiben elérkezett minden világok legjobbika. A másik ennek kritikája, lényegében teljes elvetése. A mindig és mindenütt jelenlévő nem főáramú – heterodox, vagy kritikai – iskolákon túlmenően a vezető egyetemek és a vezető országok döntéshozói is mintha e másik körben tájékozódni akarnának. Vagyis: *szakadás jött létre, részint az akadémiai tudományosságon belül, részint az elmélet és a gyakorlat művelői között.*

URALKODÓ MARADT A NEOKLASSZIKUS SZINTÉZIS- A VÁLSÁG UTÁN IS

Az első, az „elefántcsont-toronybéli” megközelítés, a neoklasszikus szintézis, ami *Samuelson* nyomán jött létre az 50-es és 60-as években, kétség kívül és könnyen dokumentálhatóan tovább él. Talán elég, ha a főáram két Nobel-díjjal kitüntetett képviselőjét idézzük. *Kenneth Arrow* [2009] összegzésében a közgazdaság-tudomány épp akkor és attól válik tudománnyá, hogy elszakad a gazdaságpolitika, a politika és a társadalom hullámvásárlásából adódó divatoktól, hogy szolid módszertani alapokra épül és mindig és mindenütt érvényes matematikai formulákban fogalmazza meg kérdéseit és válaszait is. A korábban sok alkalommal hasonló nézetet tudományos megszólalásaiban is megfogalmazó chicagói professzor, *Robert E. Lucas* [2009] pedig sokat idézett – és soha vissza nem vont – megállapítása szerint a depresszió kérdéseit a közgazdaságtan sok évtizedre megoldotta.

A tiszta elmélet művelői – némely vélekedések ellenében – sosem ódzkodtak a gazdaságpolitika kérdéseitől, amiben ismereteiket bizonyos értelemben „aprópénzre váltják”. Csak néhány, kimondottan markáns, nagy hatású média-fórumokon megjelent megszólalást idézünk ennek szemléltetésére. A tudományos művekben a RePEC szerint egyik legtöbbet idézett neoklasszikus közgazdász, a növekedési elmélet pápájaként ismert *Robert Barro* [2009] egyszerűen „szemétnek” (garbage)

nevezte a szövetségi kormány keresletélénkítési csomagját, és 300 társával nyilvános tiltakozó kiáltványt is kiadott. Egy másik – nem is oly rég kitüntetett – Nobel-díjas, a hatékony piacok elméletének képviselője, *Eugene Fama* [2013] pedig empirikus és elvi érveket hoz föl annak igazolására, hogy az amerikai központi bank csak képzeli/hirdeti magáról, hogy ellenőrzése alatt tartja a kamatlábat. Vagyis a neoklasszikus, keresletbővítésre alapuló kísérletek bizonyára tévúton járnak.

Ezeket az idézeteket csak erősíti, ha egy pillantást vetünk a vezető lapok kínálatára. Vezetőnek általában az IDEAS/REPEC [2014] vagy más adatbázis által készített listákon előkelő helyen szereplőket tekintik, olyannyira, hogy maguk a kiadók is többnyire fölűntetik, hányadik helyen áll az adott folyóirat a versenyben. Holott elemi ismeretekkel is fölterképezhető, hogy lényegében mindegyik lista egyetlen – az adatszolgáltatásban érdekelt – üzleti vállalkozás, a Thompson Reuters forrására épül. Mi több, mind a folyóiratok körét, mind a számbavétel formáját a számítógépes hozzáférés és más önkényes – tudományon kívüli – szempontok alakítják. Nem is meglepő, hogy a vezető 20 lapból 19 az Egyesült Államokban jelenik meg,¹ tematikájában pedig a valóság – különösen az európai térség ügyei, így a rendszerváltozás, az európai integráció, vagy épp a pénzügyi válságkezelés – szinte egyáltalán nem szerepel. Vagyis: gyakorlati szempontból ezek nem léteznek a „magas tudomány” számára, és ha valaki az utóbbiba törekszik, nem érdemes idejét, figyelmét, kutatói ambícióját efféle csacschaságokra pazarolnia! Hisz ma már szerte az öreg kontinensen is azokat léptetik elő a jobb egyetemek, akiknek elég nagy a nemzetközi lapokban való megjelenése, s ennek alapján elég sok pénzt tudnak szerezni kutatási pályázatokon is.

Korábban és másutt részletesen érveltünk amellett [Csaba et al., 2014; 2015], hogy e „nemzetközi mérce” kritikátlan átvétele és világszerte megfigyelhető szakszerűtlen alkalmazása tudományt és előléptetéseket, pénzosztást és értékrendet súlyosan torzító következményekkel jár. De ettől még a tény tény marad! Az előrejutás és a pénz megszerzése érdekében a fiatal kutatóknak „nagy impaktú” lapokba kell törekedniük, bármi is lenne kutatásuk témája, természete és a felhasználói igény szerint célszerű volna.

Utóbbi különösen a mi térségünkben és általában a feltörekvő országok körében lehet súlyos szakadás forrása, amennyiben a világpiacra termelők és a provincia gondjaival foglalkozók közt sokszor még az érintkezés közös nyelve is megszűnik.² Utóbbi nemcsak az anyanyelvre, hanem a kifejezés- és érvelésmódra is kiter-

---

1 Az egyetlen európai évenként változik, legutóbb a – gyakorlati kérdéseket egyáltalán nem tárgyaló – *Journal of the European Economic Association* került be a legjobb húszba. A korábbi években a brit közgazdasági társaság nagy múltú lapja, az *Economic Journal*, illetve a címe ellenére főképp módszertanigényes cikkeket közlő, Blackwell kiadó gondozta nemzetközi lap, az *Economic Policy* került a szemhatárra.

2 Ennek példája az MTA Közgazdaság-tudományi és Regionális Kutató Központja által évek óta szervezett nyári műhely, aminek épp az a nemes föladata (lenne), hogy a külföldre szakadt, de a magyar tudományosságtól elszakadni nem kívánó ifjú kutatókat visszaintegrálja. E törekvés – nem egyetlen, de fontos – korlátja a nyelvi kifejezőképesség behatároltsága (a legtöbb előadás angolul hangzik el). Épp ezért helytelenítjük, hogy több egyetemen a doktori, sőt a mester szakdolgozatokat angolul is, vagy kizárólag angolul lehet benyújtani – a közgazdaságtan mellett a pénzügy, az üzleti tudományok és a társadalomtudomány széles körében.

jed. Ez nem független attól, hogy az amerikanizált és formalizált főáram zárt, és a „külsőktől” még azokat a felismeréseket sem hajlandó átvenni, amik teljesen egybeesnek a maga meglátásaival.³

Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a világ vezető egyetemein egyfajta *szabványosított, egységesített és csereszabatos globális közgazdaságtani program alakult ki*, ami egységesítési törekvéseiben talán a fogorvosok, vagy a vízvezeték-szerelők képzésére emlékeztet. Mivel a feladat mindenütt ugyanaz, a lényegtelen díszítő elemeket leszámítva a szerkezet és a tartalom is ugyanaz.

Elgondolkoztató lehet azért eközben, hogy lehet-e, érdemes-e a gazdaság kérdéseit – a ma már 300 milliós USA egyedi példáját általánosító tankönyvek alapján – a „helyi közösség”, mondjuk az 1,3 milliárd lakosú Kína, vagy az 1,2 milliárd lakosú India viszonyaitól ennyire elvonatkoztatva hasznosan oktatni. De ismételjük: a tény az tény marad, elég rápillantani a Stanford, a Chicago, a New York University, vagy a nyomukba eredő bármely harmadik világbeli doktori képzés programjára, Vietnamtól Dubajig. Utóbbiaknál szó sincs heterodoxiáról, nemzeti ízekről: *az amerikai standard az egyedül üdvözítő*, ennek révén nyer bebocsátást a szentélybe bárki, aki közgazdaságinak elismert papírt kíván szerezni.

Ugyanakkor nehéz lenne eltekinteni attól, hogy az imént körvonalazódó elzárkózás maga is tünet. A változó világ, a változó korszellem, a változó piaci és kormányzati igények, a változó közvélekedés együttes kihívásaira adott egyfajta dacreakció. *Magyarázata nem a tan tisztaságába vetett föltétlen hit, hanem a változástól való félelem.*

Bármiképp is magyarázzuk, egyértelműen leszögezhető – és közelebbi elemzéssel is kimutatható – hogy a főáramnak nem egyszerűen az egyoldalú formalizmus, még kevésbé a matematikai módszerek alkalmazása a hátulütője. Ugyan ki is kérdőjelezhetné meg a matematika alkalmazását olyan területeken, ahol a logikai kifejtés pótolhatatlan! És ki kérdőjelezhetné meg, hogy a közgazdaságtan a számok tudománya! Eredeti elnevezése: statisztika – azaz az állam tudománya – ámde számokban kifejezve. Utóbbinak azonban kevés köze van az axiomatikus tárgyalásmóddhoz, a „mindig és mindenütt érvényes” törvényszerűségek kutatásához és középpontba állításához,⁴ elvont és igazolatlan föltevésekre építő, pusztán spekulatív gondolatmenetekhez, az eképp kialakított és kalibrált modellekhez. Ha az utóbbi a tudományosság kritériuma, *a valóság csak igen szűk ajtón szüremkedhet be!* És épp ez szab határt annak a – számos szerző által régóta szorgalmazott – törekvésnek, amiben a közgazdaság-tudomány új szintézise a főáram keretében, annak mintegy kibővítésével jöhetne létre. Ennek azonban súlyos módszertani és tudományfilozófiai akadályai vannak, amik minden konkrét vegyítési kísérletben nyomban megjelennek.⁵

3 Kornai [2014] meglehetősen keserűséggel ír arról, hogy az általa kimondottan rendszersemleges megalkotott fogalom, ami lényegében tökéletes átfedésben van a mikroökonómia meglátásával, csak másképp eredezteti és értelmezi, semmiféle visszhangra nem lelt az egykori tervgazdaságokat kutató kollektívák körén kívül, pedig jó lapokban és matematikailag megformázva is közreadta az évtizedek során.

4 Közismert, hogy az utóbbi kutatási programot az elmúlt ötezer évben a matematika és a bölcsélet töltötte ki. Minden más diszciplínának – ha tudomány – van tárgya, ami meghatározza módszerét, a fizikától a zenetudományig terjedő körben.

5 Ezt igazolta sokoldalúan Kornai János többlet gazdaság-elméletének alapos elemzésében *Móczár* [2015].

Érdemes azonban felfigyelnünk arra is, hogy ez – a vegyítés lehetetlensége – nemcsak és nem is kizárólag a – Kornai János munkásságában is meghatározó – *intézményi közgazdasági iskola* összefüggésében fogalmazható meg. Utóbbi nem meglepő, hiszen a közgazdaság-tudományban már az 1870-es évek óta folyó módszertani vita – az eredetiben *Methodenstreit* – alapkérdése az volt, hogy a társadalom jelenségei, benne a szabad emberi döntésekkel, visszavezethetők-e fizikai törvényekre, s leírhatók-e az utóbbiak elemzésére szolgáló matematikai eszköztárral.

A számos további alkalmazási terület tekintetében *kiemelkedő a pénzügytan*. Itt egyfelől a formalizmus teljes áttörése figyelhető meg. Ha valaki például igazán jó, világszerte elfogadott *pénzügyi végzettséget* kíván szerezni (chartered financial analyst), képzési idejének jelentős részét példamegoldással, modellezéssel és számításokkal fogja tölteni. Ugyanakkor a válságok – is – azt mutatják, hogy a pénzpiacokon a racionalitás helyett – különösen határhelyzetben – *a tömegléleten jelenségei uralkodnak*. Ilyen a pánik, a divatok, a pletykák és látszatok uralma. És természetesen igaz az is, hogy amint a fundamentális bizonytalanságot nem azonosítjuk – tévesen – a kockázattal, akkor a számszerűsítés lehetősége is megszűnik, lásd részletesen legutóbb *Sheila Dow* [2015] írását. Ekkor pedig az egész elemzési eszköztár újragondolásra szorul, amiben nem a meglévő modellek szépsége lesz a meghatározó szempont, nem középúton kívánnak találkozni a régi és az új közelítések.

Mi minden viheti a közgazdaság-tudományt – és nem a képzésekben használt segédanyagokat, a közgazdaságtant – a megújulás útjára? Az előző bekezdésben soroltakból már egy is elég lehet, még inkább az egymással szinergiában ható tényezők eredője.

Elsőként megemlíthetjük, hogy *a gazdaságpolitika sosem úgy reagált, ahogy azt az elmélet tőle elvárta volna*. Például 1997–1999-ben, az ázsiai és latin-amerikai pénzügyi válság hatására nem került sor a keynesi megoldások újjáélesztésére, a „depresszió közgazdaságtanának” visszatérésére, ahogy azt annak idején az utóbb – 2008-ban – Nobel-díjas *Paul Krugman* [1999] jósolta. Ezt követően még egy évtizedig tartott a föllendülés! Igaz, az utóbbi korlátlanságában számos piaci szereplő bízott, nem utolsó sorban a már idézett Eugen Fama [1998] hatékony piacokról szóló hipotézise alapján.⁶ Természetesen nem kevésbé meglepő volt az elmélet számára az, hogy a világ kormányai a 2007–2009-es válságra spontán keresletélénkítéssel válaszoltak. Mi több, a *mennyiségi könnyítés* (quantitative easing) és az ehhez kötődő nem szokványos politika a 2012 utáni időszakban – vagyis a recesszió elmúltával is – meghatározó maradt. Föladtak viszont egy sor – korábban megkérdőjelezhetetlennek vélt – megoldást és kvázielméletet is.

Szinte minden ország gyakorlatából kikerült például a másfél évtizeden át bálványként tisztelt inflációs célkövetés. Hasonlóképp szinte minden országban állandósult a költségvetési túlköltekezés. Mi több, szinte egyetlen államban sem követték a főáramú elmélet idézett művelői által is szorgalmazott *exit strategy* útját. Utóbbi

⁶ Az elmélet – ami *Ludwig von Mises* ama felismerésének újrafelfedezése (hivatkozás nélkül), miszerint az ár minden szükséges és elégséges információt magába foglal – kezdettől fogva éles viták tárgya volt, különösen a pénzügyi szakirodalomban. Utóbbiról jó áttekintést ad *Malakiel* [2003].

szerint a kivételes idők elmúltával a kivételes eszközöknek is el kellett volna tűnniük – ami mindenekelőtt amerikai kamatemelést, az európai pénzpumpa elzárását és a szélsőségesen laza japán fiskális és monetáris politikai kettős megszüntetését igényelte volna. Bár e folyamatok részletes dokumentálása bizonyára önálló cikket igényelne, a felsorolás talán elég annak szemléltetésére, hogy valóban *szakadék jött létre az elmélet és a gyakorlat között*, mind normatív, mind leíró értelemben. És itt láthatólag messze nem csak arról van szó, hogy egy-egy elmélet sosem képes és hivatott a gyakorlatot a maga részleteiben megérteni, és fordítva, hogy a döntéshozatalt – vállalati és nemzetgazdasági szinten egyaránt – nyilván egy sor más megfontolás vezeti, mint az elméletet, a választási szempontoktól az intézményi stabilitásig és persze a médiában való eladhatóságig terjedően [Bod, 2013].

A piac – mind az oktatásban, mind a munkaadók részéről – jó egy évtizede jelzi: kicsi és csökkenő az érdeklődés a kizárólag közgazdászok képzésében alkalmazható és hasznos közgazdászok iránt, ha még oly igényes is a módszertani kiképzésük. Mert hogy az azért egy valódi matematikuséval vagy fizikuséval aligha vetekedhet. Ezért nem meglepő, hogy a Magyarországon igen széles értelemben használt „gazdasági diploma” túlnyomórészt egyáltalán nem közgazdászképzést takar, a szó Amerikában meghonosodott értelmében! Hanem szó van itt az idegenforgalomtól a pénzügyeken át a sportdiplomáig terjedő szakokról, másoddiplomákról és kiegészítő képzésekről. Aki pedig valóban a tudomány iránt érdeklődő és jó matematikából, a természettudományi és az informatikai karokra menekül. Az a tény, hogy a vezető amerikai egyetemek a Nobel-díjasoknak és a médiában jól ismert vezető kutatóknak a rocsztárokéhoz hasonló fizetést nyújtanak, nem feledtetheti, hogy az *economics* képzés presztízse és az iránta érdeklődők száma és minősége csökken, elhelyezkedési lehetőségük pedig – különösen ha nem társul egy gyakorlati irányultságú második mesterképzéssel – nem jobb, mint a régészeké vagy az elméleti fizikusoké. Ez bizony még egy évtizede sem volt így!

Az is szemmel látható, hogy a közigazgatásban és a cégeknél is egyre többször fordul elő, hogy korábban közgazdászok által betöltött állásokat vagy alacsonyabb – többnyire BA – végzettségűek, vagy más irányú végzettséggel és tisztán munkapiaci gyakorlattal bírók töltenek be. Ez korántsem csak magyar sajátosság, hanem világtrend. A munkapiac jelzése tehát elég egyértelmű.

A NEM FŐÁRAMÚ MEGKÖZELÍTÉSEK TERJEDÉSÉRŐL

Egyoldalú lenne áttekintésünk, ha nem szólnánk arról, hogy részint a tudományon belüli önfejlődés, részint pedig a korábban már tárgyalt kihívások és kényszerek hatására a világ közgazdaság-tudományában is fölerősödtek a neoklasszikus szintézis föltételrendszerén kívül álló megközelítések. Ezeket annyiban félrevezető a „heterodox” jelző alatt összevonni, ahogy az mondjuk az angolszász kiadóknál szokás, mert eme irányzatok sokszólamúsága és ezen belül *az egymástól való elkülönülés is gyakorta nagyobb*, mint a főáram némely képviselője és egy-egy más keretben gondolkozó között. A Nobel-díjjal elismertek és számos más nagy hatású közgazdász is korábban és rendszeresen a vezető lapokban publikált, és az elmúlt évtizedekben általánossá vált elemzési eszközökkel – vagy azokkal is – megfogalmazza

mondandóját. A mai ortodoxia éles kritikusai közt ide sorolható *Joseph Stiglitz* és *Paul Krugman*, vagy *Robert Shiller*, de bizonyos értelemben *Thomas Piketty* is.⁷

Könnyű lenne igazolni azt – de nem ehelyütt tesszük meg –, hogy a könyvkiadók kínálatában – a legpatinásabbakat is beleértve – *a közgazdaság-tudomány mindig sokszólamú maradt*. És miután minden cégnek megvan a maga folyóirata, jeles kiadók jelentetik meg a főáramtól tárgyalásmódjában, szemléletében vagy akár tárgyában „elhajlókat” is. Az Oxford University Press gondozza például a heterodoxia egyik fellegetvárának tekinthető *Cambridge Journal of Economics* című negyedéves lapot, a Világbank és a Valutaalap kimondottan gazdaságpolitikai irányultságú és tematikájú több negyedéves szemléjét is. Hasonlóan rangos helyeken jelennek meg az egy-egy országcsoporthoz (*area studies*), egy-egy ágazat vagy terület gazdaságtanával foglalkozó – például az *industrial organization* – és természetesen a főáram által már fél évszázada holtnak nyilvánított – eképp érthetően kitűnő egészségnek örvendő – *összehasonlító gazdaságtan* (*comparative economic studies*) folyóiratai és persze könyvei is.⁸ Láthatólag kicsi az összefüggés a kispolitika – mindenek előtt az üzleti karok és a pénztelenség uralma – által kialakított kötelező tanrendek és a tudomány állása között.

Érdemes fölhívni a figyelmet arra, hogy az „elméleti tisztaság óre”, a svéd-holland-angol dominanciájú Nobel Bizottság, ami az elmúlt évtizedekben mindig kerülte azt a konfliktust, amit vitatott, erős arcélú – netán köz-szereplést vállaló – személyek kitüntetése jelent,⁹ mégis némelykor el kellett, hogy térjen a biztonsági játéktól. A teljesség igénye nélkül megemlítünk néhány olyan díjazottat, akiknek a munkássága „kilóg” a *global economics program* keretéből, *mégis meghatározónak mondható a tudományszak fejlődése szempontjából*. Lábjegyzetként: e kitüntetésekre majdnem mindig „rendkívüli időkben”, vagyis egy-egy megrázkódtatást követően kerítettek sort. Emellett rendre – többnyire már a következő évben – ismét díjaztak valakit a főáramból, nehogy szó érje a ház elejét. Mondandónk tehát kettős: egyfelől nem kérdés, hogy az ortodoxia visszaszorulóban van, másfelől az sem kérdéses, hogy kinél maradt a bicikli.

A következő fölsorolás a teljesség igénye nélkül azt szemlélteti, hogy *jelentős és a tudományszak egészére nagy hatást gyakorló szerzők azok, akiket a főáramon kívülről elismertek*. Azaz: nem indokolt pusztán a számosság alapján – mintegy „tudománymetriai alapon” – szemlélnünk a világ közgazdaság-tudományának állapotát. És kézenfekvő lenne: ha még tanítanának valahol közgazdaságielmélet-törté-

7 Kevésbé ismert, hogy a 2 milliónál is több példányban eladott sikerkönyv szerzője félállásban a bostoni MIT professzora, és e minőségében az elmúlt két évtizedben vezető amerikai lapokban tette közzé részeredményeit, például a *Quarterly Journal of Economics* és az *American Economic Review* hasábjain.

8 A rend kedvéért idézzük meg az ugyancsak többek által történettudománnyá átminősített átmenetkutatás, a *tranzitológia* sorsát is. Utóbbi két jelentős összegző kötet is fémjelzi, mind a brit, mind a német piacon [Turley-Hare, 2013; Kollmorgen et al., 2014].

9 Kezdetekben *Jan Tinbergen*, *Gunnar Myrdal*, *Milton Friedman* vagy *Friedrich August von Hayek* is szóba jöhetett, az elmúlt évtizedeket azonban a „vitathatatlan”, vagy legalábbis nem megosztó technicisták uralták. Esetükben gyakorta a szűkebb szakma sem föltétlenül ismeri: mi is az az eredmény, amit róluk lehetne elnevezni, eltérően a korai nyertesekkel, ahol efféle gond nem merült föl. De ha egyszer olyanok akarunk lenni, mint a kémia vagy a fizika...

netet – ahogy mondjuk az orvostörténetet vagy a történetírás történetét a társegyetemek magától értetődően tanítják – akkor nem is lehetne az 30–50 évvel ezelőtti állapotokat idealizáló mai tankönyveinket forgalomban tartani. A felsorolt nem főáramú, de Nobel-díjjal elismert szerzők – megítélésem szerint – eleve nagyobb akadályokkal néztek szembe az elfogadás útján, mint azok, akik a bevett módon – korábbi ismereteket egy-két ponton kiegészítve vagy módosítva – a természettudományok által kitaposott utat járták. És mint *Thomas Kuhn* [2005] klasszikus, ma is érvényes kötetéből¹⁰ tudjuk, a valódi újítások rendre a mindenkori kánon keretein kívül születnek meg, lényegében minden tudományszakban.

A korábbi, 1997-99-es ázsiai és latin-amerikai válság hatására „fedezték föl” *Amartya Sen*, a bengáli származású, angol állampolgárt, aki „természetesen” az Egyesült Államokban tanít,¹¹ a Harvard Egyetemen.¹² Az ő munkásságában sem első sorban a magyarul is megjelent, a gazdaság értékrendi alapozását szolgáló munkája [Sen, 2003] áll előtérben, hanem a jóléti gazdaságtan különféle oldalairól, méréséről szóló írásai. Az egyenlőtlenség, az éhség és a társadalmi választások kutatása értelemszerűen könnyebben illik a főáram gondolkodásmódjába, hiszen ezek rendre a klasszikus közgazdaságtan kedvelt témái voltak.

De a szabadság, vagyis az értékrendi szempontok beépítése Sen munkásságában élesen szemben áll a pozitivista, technicista hagyománnyal, ami Samuelson óta a közgazdasági jó modor kötelező elemévé vált.¹³ Igaz, Sen személyisége és elfogadottsága okán az értékrendi kérdéseket már csak a főáramú tanszékeken lehet tudományon kívülinek nyilvánítani. Más területeken – a bioetikától az atomenergia felhasználásáig – ez azért nem szokott áttörésnek számítani. Mivel az ázsiai pénzügyi válságban meghatározó szerepe volt az egyénileg racionális, de a közösség szempontjából káros viselkedési mintáknak, mint amilyen a könyvelésen kívüli ügyletek (OTC) széles körű elterjedése [Lámfalussy, 2008], talán nem véletlen, hogy a korábbi években főképp technicistáknak juttatott díjat ekkor egy szélesebb közelítés képviselője vehette át 1998-ban.

A közgazdasági Nobel-díj sajátja, hogy nemcsak közgazdászok, hanem a *határtudományok művelői is megkaphatják*. Ez volt a helyzet *Daniel Kahnemann* esetében, aki a lélektan kutatója, de munkássága nagy hatást gyakorolt a közgazdászokra is. 2002-ben elnyert Nobel-díja a bizonytalan környezetben hozott közgazdasági döntések során tanúsított emberi viselkedés sajátosságainak – a kognitív tudomány-

10 Az eredeti 1966-ban jelent meg, ennek egy fordítása 1984-ben a Gondolat Kiadónál, de a 2005-ös kiadás az, ami föllelhető.

11 Itt és a következőkben csak kivételesen idézünk közvetlenül. Az egyes díjazottak méltatását, a díjak részletes indoklását és díjátvevő előadását, valamint közleményeik jegyzékét és önéletrajzukat a Nobel Bizottság kitűnő honlapjáról bárki elérheti, mi is erre támaszkodunk (értelemszerűen rövidítve). www.nobelprize.org/economics

12 Nem érdektelen, hogy az utolsó olyan európai díjazott, aki kitüntetésekor nem az Egyesült Államok valamely tanintézetében volt foglalkoztatva, az 1989-ben a matematika alkalmazásáért kitüntetett norvég *Trgve Haavelmo* volt. Mindez a globalizáció korszakában, a fejlődő világ – Kína, India – természettudományban is jól látható térnyerése mellett.

13 Aligha lehet megsemmisítőbb bírálatot megfogalmazni egy közgazdasági vitában, mint ha egy állításról megjegyezzük: „this is a value-loaded statement” – hisz ezzel nyomban a tudományon kívültre számúztuk a fölvetés érdemi mérlegelését.

ból átvett – alkalmazását díjazta. Jól látható, hogy ebben két „kihágás” is történt. Egyfelől: a Nobel Bizottság inkább egyszerre több, adottan egymással versengő személyt díjaz, semmint egy pályán kívül, hisz egyik fő feladatának a tudományok szélesebb közönség előtti népszerűsítését tekinti, aminek a több díjazott értelem-szerűen jobban megfelel.¹⁴ Másfelől Kahnemann ama kutatók egyike, akik *paradigmatikusan állnak szemben a közgazdasági fő áram módszertanával és az azt megalapozó emberképpel*. Utóbbiban előfeltételezik azt, amit a kognitív tudományban előbb megfigyelnek, és csak utóbb modelleznek.

A közgazdasági folyamat matematikai leírhatósága feltételezi azt, hogy a szereplők ésszerűen viselkednek, mi több önző módon, ami döntéseiket előre láthatóvá teszi.¹⁵ Ezzel szemben Kahnemann leírásában az emberek többnyire nem ésszerűen, vagy legalábbis nem a klasszikus görög matematika szerinti ésszerűség mentén cselekednek. Döntéseiket a képzetek és félelmek, vagyis az érzelmek legalább annyira alakítják, mint a hideg számítás. Nem ismeretlen az altruizmus sem, és a védekezés ösztöne sokszor aránytalan áldozatokat is „indokol” a biztonság érzetért. Kézenfekvő, hogy ezt az emberképet reménytelen lenne – bármilyen szinten – vegyíteni a *homo oeconomicus* bármely válfajával. Nem utolsó sorban azért, mert a valóságban megfigyelt ember társas lény, akire a közösségi normák és a divatok nagy hatással vannak, szemben a neoklasszikus közgazdaságtan autista egyedével. Talán nem véletlen, hogy kitüntetésére a hálózatosodás – vagyis az egyedi racionalitást rendszerszerűen meghaladó – IT forradalom megbicsaklását, a 2001-es dot-com lufi kipukkadását követően kerítették sort.

A határterületiek képviselője volt a 2009-ben díjazott *Elinor Oström* is. A politikatudomány képviselőjeként *élesen szembeszállt a közgazdaság-tudomány szinte minden ágában axiómaként kezelt állam és piac dichotómiával*. A gazdaság szervezése, a közösségi terek és területek/tulajdon alkalmazásainak elemzésével a gazdaság és a társadalom működésének új, a hálózatosodás korában különösen fontos vonását emelte ki. *Kutatási módszerei tekintetében is élesen szemben állt a főárammal*. Egyfelől: visszatért a főáram által kiséprűzött kísérleti és megfigyelésen alapuló empirikus/szociológiai módszerekhez. Másfelől, ugyancsak a főárammal élesen szemben, felélesztette a társadalomtudományok együttműködésén alapuló, egy-egy folyamatot különféle oldalakról párhuzamosan vizsgáló technikát, amit *workshop*nak kereszteltek el.

Nem más ez, mint a társadalomtudományokban a neoklasszika áttörését megelőzően uralkodott holisztikus és interdiszciplináris közelítés. Meghatározó vonása *a valóság folyamataival szembeni kíváncsiság* – nem a mindig és mindenütt érvényes, elvont matematikai szabályszerűség föltárása, hanem a konkrétan, az adott helyen és időben érzékelhető valóság megismerése. Egyik legfontosabb kutatási témája, a trópusi erdők művelése, az ebben végbemenő változások hatása a helyi

14 Igaz, ekkor előállhat az a kellemetlen helyzet, mint 1994-ben, amikor a szociáldemokrácia és a jóléti állam atyamestereként is ismert Gunnar Myrdal a svéd kormánynak kellett meggyőznie arról, hogy nem szégyen, ha az általa csak „vén reakciósként” jegyzett Friedrich Hayekkel együtt is elfogadja a díjazást.

15 Erre épül – különösen a Lucas adta mikroalpozás mellett – a racionális várakozások iskolája és a formális elemzés egész eszköztára.

lakosság megélhetési viszonyaira talán a legjobb példája annak, hogy *ez a közelítés természete szerint lép át a diszciplináris határokat és korlátokat*. És természetesen – ahogy Oström maga is kiemeli a díj átadása alkalmából – *a tisztán könyvtári kutatásra és modellezésre épülő tudományosságot is*, ami a főáram jellemzője volt és maradt. A környezettudomány, a néprajz, a szociológia, a gazdaságtan együttes közelítésében ad választ arra, hogy *egy adott kontextusban melyik vezetési forma a legeredményesebb*. Ez bizony hagyományosan alapvető kérdése az üzleti tudományoknak is! És vajon véletlen-e, hogy a kormányzati és a piaci kudarcok egyidejű jelentkezésének évében és hatására nyerte el e közelítés a legmagasabb elismerést?

Ugyanebben az évben díjazták *a régi intézményi iskola* legnagyobb hatású képviselőjét, *Olivier E. Williamsont* is. Az ő munkásságára az a jellemző, hogy teljes idézettsége meghaladja Samuelson és Friedman együttes értékét. Ennek ellenére könnyű felidézni a nyolcvanas évek elejéről amerikai kollégákkal folytatott beszélgetéseket, amiben kifejtették: *Williamson költő, nem közgazdász*. „Majd ha megkapja a Nobel-díjat, elolvassuk a meséit is” – szölte a verdikt. *Williamsont* ugyan a vállalatelmélet és -irányítás területén elért eredményeiért díjazták, azonban munkásságában meghatározó szerepet játszik egy általánosabb téma: az intézményeknek a gazdaság működésében és fejlődésében játszott szerepe.

Williamson két területen is aktív, ahol a főáram axiomatikusán elvonatkozott már a kérdés fölvetésétől is. Egyfelől a vállalaton belüli viszonyok, a vállalati irányítás kérdése, másfelől a vállalatok közti viszonyként értelmezett piac. Ha az utóbbit elemezzük, ez nem más, mint a piacszerkezet – *industrial organization*. Utóbbi mind a közgazdasági, mind az üzleti tudományok hagyományos vizsgálati terepe volt. Ezért a vállalatközi viszonyokhoz kötődő érdekek, viselkedési módok, és ezek változása országokként és iparáganként eltérő, azaz külön empirikus vizsgálat nélkül nem is írható le/nem is modellezhető.

A cégvezetés szerkezetkénti értelmezése és a cégközi kapcsolati rendszer/háló, mint az egyáltalán nem személytelen és semleges, vagyis nem walrasi mechanikát követő, gépszerűen funkcionáló piac elmélete révén *Williamson két eredményt is elkönnyelhetett*. Egyrészt *a megfigyelt valóság visszaépítését*, másfelől az utóbbi új intézményi közgazdaságtannak is nevezett iskola és paradigma megalkotását. Az utóbbiban a jog, az érdekek és a szervezeti formák nem vonatkoztathatók el, mert a dolgok velejét adják, ezek konstituálják a valós piacot. Ez épp *az ellenkezője a piac neoklasszikus – fekete dobozkénti, intézménymentes – felfogásának*, és nyilván kevésbé alkalmas a matematikai formalizmus bevetésére, különösen a tudományosság mércéjeként.

A „másként gondolkodás” iskolapéldájaként említhetjük a 2012-ben megosztott Nobel díjjal kitüntetett Robert Shillert is. Ő a pénzpiacok elméletének „alternatív” kutatója, már a Modigliani–Miller, Black–Scholes és Fama–French jellemezte formális közelítéssel szemben, ami a pénzügytan fő irányának tekinthető. Munkásságának központi tétele épp a korábban idézett Fama érvelésének ellentéte. Nevezetesen: empirikus alapon belátható és bizonyítható, hogy a piaci kilengések a vállalati részvények esetében jelentősen és rendszeresen meghaladják az osztalékokban megfigyelhető változásokat. Ez pedig a piac hatékonyságának egyértelmű bizonyítéka, hisz a részvényértéknek épp a jövedelemtermelő képesség mérése lenne a feladata.

Shiller – akit 2016-ra az Amerikai Közgazdasági Társaság elnökévé is megválasztottak – munkásságának jelentős része magyar nyelven is hozzáférhető [lásd például Shiller, 2007]. A legnagyobb hatású vélhetőleg a tőzsdék szükségszerű kétirányú túllendülésének okait és mechanizmusait közérthetően, de nem hagyományosan – a lélektani tényezők szerepét kiemelve – tárgyaló munkája volt és maradt. Saját munkásságában a gyakorlat iránti érdeklődést, a kikérdezéses módszer – a főáram által egyik leginkább lenézett eszköz – értékelése, a valós befektetőkkel való állandó és szerves kapcsolat az, amit kiemelt.

Nem meglepő módon *munkáinak jelentős része közvetlenül a gyakorlatot szolgálja*, lakásárazástól a tőzsdei befektetések értékeléséig, és természetesen nagy szerepe van a közvélemény befolyásolásának is. Hiszen ha a vélekedések befolyásolják a valós döntéseket, nem lehet ezeket nagyvonalúan a „médiacirkusz” szereplőire hagyni, s tudományunkat pusztán a tudományos folyóiratokban kifejteni! Ugyancsak Nobel-díjas szerzőtársával, *George Akerloff*tal együtt új irányt szabtak a közgazdasági kutatásnak. Nevezetesen, mint utóbbi külön is kiemeli: föl-hagytak annak kutatásával, miként *kellene* a gazdaság szereplőinek viselkedniük, ha racionálisak *lennének* – ami a neoklasszika kutatási programja és módszere. Ehelyett arra kell összpontosítani, hogy megfigyeljük: *hogyan döntenek a valóságban és miért*, különösen abban az esetben, ha döntéseiket *tökéletlen és töredékes információk* alapján hozzák meg. Akerlof Nobel-díjának legfontosabb megalapozója, a tragacspiac elemzését bemutató – eredetileg tucatszámú lapról eltanácsolt – cikke [Akerlof, 1970], ami a szabad piaci döntések eredendő hatékonyságát formális módon igazolta.

Végül a teljesség igénye nélkül említjük meg a – hosszú évek után nem megosztott, hanem teljes – Nobel-díjat 2014-ben elnyert *Jean Tirole* munkásságát. Bár ő is előbb lett professzor az MIT-n, mint Franciaországban, Toulouse-ban, munkássága sok tekintetben a francia hagyományokra épül, hisz középpontjában a szabályozás áll. A neoklasszikában lényegében hiányzó kérdéskör a *piacelmélet* (industrial organization) formális és empirikus elemzése révén került érdeklődése és munkássága középpontjába. *Az általa kidolgozott, a piaci erőfölény ellen bevetendő, ágazatonként eltérő szabályozási megoldásokat a bankszektortól a távközlésig terjedő körben alkalmazzák szerte a világon.* Ezzel újabb példáját látjuk annak, hogy a közgazdaság-tudomány – a minimalista és egységesített tananyagoktól eltérően – sosem szakadt el a való világ kihívásaitól. Mint *Ricardo* vagy *Keynes* idejében is, a gyakorlat kihívásaira adott válaszok váltak az elmélet számára is megtermékenyítővé! Aligha meglepő, hogy a Nobel-díj átvétele alkalmából tartott előadásában [Tirole, 2015] is ezt a kérdést járta körül, nem is akárhogy!

VÉGBEMENT A KUHN-FÉLE PARADIGMAVÁLTÁS – VAGY TALÁN MÉGSEM?

A kérdésre aligha tudunk egyértelmű választ adni. Hiszen az előző alfejezetben kifejtettek alapján már szinte készen áll egy új, heterodox tananyag. Már „csak” egy Samuelson léptékű nagy összegzőre lenne szükség, vagy egyszerűen egy alapos, jól rendszerező egyetemi előadóra, aki a tudományban itt-ott létrejött, és viszonylag könnyen egyberendezhető ismereteket nagyívű szintézisben egyesítené, és létre-

hozhatná az új tananyagot. Még az is meglehet, hogy az országonként eltérő lenne – mint volt közel háromszáz esztendőn keresztül.

A helyzet azonban korántsem ilyen egyszerű. Egyfelől, mint az első alfejezetben bemutattuk, a neoklasszikus szintézis őrzi erőpozícióját a világ vezető egyetemén és – sajátos szempontok szerint kiválasztódó – vezető folyóirataiban is. Ha ma már sok esetben nem is föltétlen követelmény az Arrow–Debreu-féle modell szolgálai követése, a megjelenéshez azért ez a biztos, rövid út. Bonyolultabb kérdésekről, heterodox módon érvelve még a Nobel-díjasok önbevallása szerint is, nekik is nehezebb volt és nehezebb ma is. A változások – a második részben taglalt, nem is kis léptékűek – legfőljebb a beszüremkedés szintjén jelenhetnek meg, mind a tananyagokban, mind a vezető folyóiratokban.

Nem arról van szó, hogy egy valamire való könyvtárban nem lehetne találni – vagy igény esetén beszerezni – egy klasszikus keynesi elveket követő, egy strukturalista, marxista, egy fejlődéstani, egy osztrák iskolát megjelenítő, vagy épp egy új intézményi közgazdasági tankönyvet. Arról sincs szó, hogy az említett – és más – „heterodox” irányzatoknak ne lenne meg a saját folyóiratuk, a saját könyvpiacuk, a saját közönségük, tudományos egyleteik és más megjelenési fórumaik.

Arról van szó, hogy *mind az egyetemi oktatásban, mind a tudományos kánon kialakításában erőteljesen érvényesülnek a mindenkori erőviszonyok és az intézményi tehetetlenség*. Thomas Kuhn előbb már idézett munkája máig ható érvénnyel igazolta – immár fél évszázada – azt, hogy az uralkodó tudományos paradigmák csak lassan és belülről indulva, fokozatosan és inkább két mint egy nemzedéknyi idő alatt adják át a helyüket az újabbaknak.

Ebből a szempontból – vagyis kellő rálátással – *talán nem is meglepő, hogy a változások inkább a margón és a részletekben figyelhetők meg*, a beszűrődés pedig erősen szűrt, korlátozott és terjedése szigorúan ellenőrzött. Például a legtöbb vezető egyetemen van heterodox professzor, bár ritkán ül a közgazdasági tanszéken, hanem inkább a gazdaságpolitika, a szociológia, a fejlődéstan, a gazdaságtörténet, a nemzetközi vagy az európai tanulmányok, esetleg egy-egy személyre szabott vagy interdiszciplináris kutatóközpont élén, vagy épp az üzleti iskolák valamelyikében.

Hasonlóképp ha előveszünk egyet a top tíz folyóirat közül, nem kizárt, hogy találunk benne esettanulmányt, pénzügyi vagy bankválsággal foglalkozó írást, dinamikus modellt, viselkedési pénzügytani írást, irracionális viselkedést bemutató elemzést, vagy történeti és intézményi áttekintést. Eme írásművek aránya azonban aligha haladja meg az éves kibocsátás biztonságos kisebbségét adó tíz százalékát, azaz *inkább színesítik, mint meghatározzák a kínálatot*. Utóbbinak oroszánrészt továbbra is a „rendesen megírt”, vagyis absztrakt föltételezésekre épülő, spekulatív modellezéssel kifejlesztett, majd kalibrált számítások teszik ki, amelyeknek a való világra való alkalmazása lehetséges, csak oly ritka, mint a fehér holló. Inkább a Nobel-díj átvétele után, semmint előtte (lásd Stiglitz, Krugman, Tirole, vagy épp Akerlof munkásságát). A Nobel-díj Bizottság oldalán önéletírásukat megosztó díjazottak közül szinte senki sincs – akár még *Gary Beckert* vagy *Edmund Phelps* is beleértve – aki ne ejtene szót arról, milyen ellenséges és elutasító volt „a szakma” álláspontja bármivel szemben, amit maguk újításnak tartottak. Mi több, amit utóbb a tudomány hivatásos értékelői is a csúcra emeltek.

A vezető lapokban továbbra sem jellemző, hogy megvizsgálják a közlésre benyújtott művek társadalmi relevanciáját, eredetiségét, lehetséges alkalmazási körét, ezzel szemben igen alapos lektorálás biztosítja, hogy a levezetés pontossága fennálljon. Ritkán vizsgálják meg azt, hogy az állítás igazolásához valóban szükséges-e mindama matematikai-ökonometriai apparátus, amit a szerző bevetett. Utóbbi egy matematikai lapban nyilván elképzelhetetlen lenne, hisz ott az egyszerűség az önérték, az elegancia megfelelője.

Jelentős újítások figyelhetők meg az elmúlt évek során a modellek dinamizálásában, az újabb matematika alkalmazásában, a nem tökéletes verseny és egyensúly, a nem optimális bizalmi szint, a nem tökéletes informáltság beépítésében. *Mindeme újítások azonban jellemzően a paradigmán belül maradnak, akik meg nem – legyen szó akár oly neves szerzőkről, mint Dani Rodrik vagy Geoffrey Hodgson – csakis a főáram lapjain (a top tenen) kívül nyilvánulhatnak meg.*¹⁶

Előfordul az, hogy a tökéletes helyett a korlátozott racionalitás, a kizárólagos önérdékkövetés helyett a más szereplőkkel való rendszeres együttműködés – részleges – formái, a megtévesztés és a maximálás helyett az épp megfelelő magatartás (az eredetiben *Herbert Simonnál: satisficing*) föltételezése épül a modellbe. De a gyakorlat és a spekuláció viszonya, az adott nyelven/módon matematikával való kifejtés követelménye uralkodó maradt.

Nem tehetünk úgy, mint ha az elmélet művelői teljesen süketek lennének a való világ dübörgésével szemben. Vezető tudósok és gyakorló közgazdák közös munkában elemzik a válság tanulságait, sok tekintetben az újítások szellemét és eredményeit is megjelenítve [Akerlof et al., 2014]. Látunk bizonyos heterodoxiát a vezető folyóiratok némelyikében, és a főáramú tanszéken úttörőnek sőt elhajlónak tekintett kutatók a valóságból vett mintákon, megfigyelt viselkedési módokkal, az intézményi hatásokat beépítve vagy az ezekhez kötődő ösztönzők hatását is számszerűsítve vizsgálják különféle kérdéseket. Mindezek az újítások azonban – ha vezető folyóiratba szánják – egyelőre még egy nagyon is meghatározott, a tudomány, a matematikai formalizmus, a világ és a modell viszonyára vonatkozó igen sajátos szertartásrendszer megtartása mellett jelenhetnek meg.

Ez sok tekintetben a pontos leképezése annak, amit Kuhn a természettudományok példáján leírt. Vagyis *megrendült az ortodoxia építménye*, amennyiben az attól alapozásában, módszerében vagy következtetésében eltérő fölvetések is megjelennek, és megváltozik a valósággal szembeni viszony is. Nem korlátozódik például pusztán koherenciavizsgálatra az, ha a megtévesztő termékek vizsgálatát végzik el, hiszen nyilván az adott pénzügyi termék követ egy logikát, csak az épp a felhasz-

¹⁶ Ez alól talán az egyetlen kivétel *Douglass North*, aki rendszeresen írt a vezető folyóiratokba is. Igaz, sokak szerint az ő Nobel-díja is annak szól, hogy a tojáson kívüliek által korábban már képviselt nézetek – például az intézmények központi szerepéről – a tojáson belülitől inkább elfogadást nyertek. De nehéz lenne akár egy tucatnyi cikket is idéznünk az elmúlt évtized terméséből, ami az említett lapokban North „lábnyomát” mutatná. Ez önmagában is ékes cáfolata annak a tévhitnek, hogy a főáram – pusztán módszertanná egyszerűsödve – „bármilyen” gondolat vagy fölvetés befogadására képes és hajlandó lehetne és lenne. Nem pusztán a képviselők „szűklátókörűségéről” vagy épp szakmai kicsinyességéről van szó!

nálóra nézve káros.¹⁷ Vagyis ebben a megközelítésben *túllépnek a samuelsoni gyakorlaton*, ahol empirikus ellenőrzésnek voltaképp a formalizált levezetés koherenciájának ellenőrzését tekintik. Hasonlóképp előfordul az, hogy a valóságot elemző kutatásban a megfigyelés az első és a modellezés a második lépés csak, ennek megfelelően kimondottan nem racionális viselkedésre is kiterjesztik a vizsgálatot, és a valóságban utóbb megfigyelhető folyamatokra vonatkozó előrejelzésekre is vállalkoznak [Ortoleva-Snowberg, 2015].

Ez utóbbi eljárás sajnos annak ellenére meghatározó maradt az elmúlt években megjelent főáramú írások túlnyomó részénél, hogy megsemmisítő elméleti és módszertani kritikája [Ziliak-McCloskey, 2008] évek óta ismert és jelentős pozitív visszhangra lelt mind a statisztika, mind a gazdaságelmélet művelői között (amit egyebek mellett a kötet egymást követő négy évben történt változatlan utánnomása is igazolt).

Ugyanakkor *az építmény rogyadozását érzékelve a fönntartásában érdekeltek nyilván még szorosabbra zárnak*. Miközben történelmi léptékben nyilván nem lehet visszafordítani a fejlődést, lassítani és kényszerpályára vinni nagyon is lehet. Ahogy a neoklasszika atyamesterei igencsak nagylelkű, nyitott emberek voltak,¹⁸ ugyanez a kisebb tehetségű tanítványokról és utódokról már a legkritikább esetben sem volt elmondható. Kézenfekvő, hogy – személyes és szakmai okokból egyaránt – nagy a csábítás arra, hogy minden professzor a maga klónját, sőt ha lehet, legyen-gített változatú hasonmását helyezze pozícióba, legyen szó döntési pozícióról, főszerkesztői állásról, vagy más – pénzosztó vagy akadémiai – helyről. Minél inkább véd a versenytől az élethosszig tartó kinevezés – sokszor rendszeres tudományos felülvizsgálat nélkül, a humboldti eszmék kifigurázásaként – annál erőteljesebb a késztetés is, meg ennek beteljesülése is. Aligha meglepő, hogy *csak a legerősebb versenynek kitett piacvezető amerikai egyetemek, az Ivy League tagjai azok, akiknél a sokszólamúság sosem adta át a helyét az „egyetlen helyes tan” kultuszának*.

Ebben a helyzetben talán nem is várhatjuk, hogy pusztán a piac, a külvilág, a felhasználók hatására a tudomány egészen belül mindig is éltető elemként jelen lévő diverzitás és az ezt éltető heterodoxia mintegy átvegye a hatalmat. A piac, az ízlés, a kínálat és az erőviszonyok megváltozása vélhetőleg nemzedéki váltást és szemléletváltást is igényel. Utóbbit az egyetemek hivatali vonásainak – különösen Európában erőssé vált – érvényesülését megtörő, *a valódi, humboldti egyetemet, a kutatás és az oktatás egységét megtestesítő, jó minőségű és kellően finanszírozott intézmények kialakulásától várhatjuk majd*. És már e töredékes felsorolás kapcsán is mindahányan szembesülünk azzal: amilyen könnyű belátni, olyan nehéz megvalósítani az efféle fordulatokat. Amerikában éppúgy, mint Magyarországon vagy éppen Kínában.

Vélhetőleg jótékony hatású lesz a hallgatóság – Haydn búcsúszimfóniáját idéző – lemorzsolódása, a piac igénye és a verseny, a globalizáció. Ugyanakkor értékren-

---

17 Kőszegi Botondnak az MTA-n megvédett doktori értekezése kitűnő példája a vázolt újítások teljes körének [Kőszegi, 2015].

18 Kenneth Arrow például – 93 éves korában – a főárammal élesen szembenálló Santa Fé Institute tudományos tanácsának is tagja.

di megújulás nélkül nem megy. Egyfelől: az egyetemi vezetésnek kellő súlyt kell adnia a tudományos teljesítménynek (nem a látszatának!) a sok egyéb ellenében. Másfelől: a közhatalomnak és a szabályozásnak mind a köz-, mind a magánforrásokat meg kellene nyitnia a tudomány és az egyetemek finanszírozásához. Pénz nélkül – hosszú évek óta pusztán Albániát megelőzve az egy főre jutó magyar felsőoktatási kiadások tekintetében, sőt azok rendszeres szűkítését még érdemnek is beállítva – nem fog menni.

ÖSSZEGZÉS

Írásunkban két, egymásnak feszülő irányzatként mutattuk be a világ közgazdaságtanának alakulását, az elmúlt másfél évtizedre összpontosítva. Megállapítottuk, hogy – már pusztán a Nobel-díjak, vagyis a hivatalos elismerések alapján is – számos újító, a bevett tételeket alapjaiban megkérdőjelező fölvetés vált bevetté, elismertté, tudományosan képviselhetővé. Emellett – és részben ezért is – megroggyant a neoklasszikus szintézis és a mindent meghatározó, egyedül helyes módszertan egyeduralma. Megindult a céhen belüli átalakulás, hol kisebb, hol nagyobb az eltávolodás mind az általános egyensúlyi elmélettől, mind a neokeynesi fölvetésektől. Ugyanakkor e küzdelem hatására egyelőre még csak be-beszüremkednek az új felismerések a tudomány szentélyébe. Nem mintha nem lenne elég muníció egy teljesen más „*global economics program*” számára. Hanem azt láttuk, hogy a tudományos paradigmák megváltoztatása hatalmi, pénzügyi, szervezési és személyes érdekviszonyok által erőteljesen motivált folyamat. Mennyivel egyszerűbb kizárni ama lapokat/kiadókat a megfigyelési körből, amelyek kellemetlen vagy csak más fölvetéseket közölnek, mint szembesülni és konfrontálni velük! Így a tudománymetria nem is enyhe manipulálásával, az önkényesen választott – saját érdekkört erősítő – mércerendszer egyetlen lehetségeskénti előadásával *zárt piac jött létre*. A rendszerrel szemben állók számára sok babér nem terem, párbeszéd helyett ki-ki a maga pályáján focizik.¹⁹

Ez természetesen nem maradhat fönn örökké, ahogy a tudományban semmi sem. De világosan kell látni azt, hogy a neoklasszikus szintézis jelentette fő áram zárt és nem befogadó rendszer, *csak a periférikus, belső felépítését és tárgyalásmódját nem érintő újításokra fogékony*, mert természete olyan, hogy nem is tud más lenni. Ezért az igazi áttörésre lehet, hogy még egy egész nemzedéket kell várni – Amerikában, Európában és a feltörekvő országokban egyaránt.

---

19 Ennek ékes példája a *Soros György* által létrehozott *Institute for New Economic Thinking*. Immár hét éve működik, rendezvényein Nobel-díjasok lépnek föl, de az intézet – tudományos értelemben – alig látható, például monográfiák vagy tudományos cikkek közlésére nem vállalkozik. Ezzel szemben működését az ad-hoc gazdaságpolitikai vitákhoz való gyakori hozzászólás jellemzi, amit honlapjukon – www.ineteconomics.org – bárki könnyen követhet. Kézenfekvő, hogy miközben a politika formáit ekképp könnyű elérni, a tudományban nem sok kárt tehetnek.

IRODALOM

- Akerlof, G. A. (1970): The market for „lemons”: quality uncertainty and the market mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, 84(3): 488–500.
- Akerlof, G. A.–Blanchard, O.–Romer, D.–Stiglitz, J., szerk. (2014): *What Have we Learned? Macroeconomic Policy After the Crisis*. Boston-Washington: MIT and IM.
- Arrow, K. (2009): Some developments in macroeconomic theory since the 1940s: an eyewitness' account. *Annual Review of Economics*, 1(1): 1–16.
- Barro, R. (2009): Stimulus package does not work. *Wall Street Journal*, október 1.
- Bod P. Á. (2013): Heterodox gazdaságpolitikák korszaka? *Köz-gazdaság*, 8(2): 89–101.
- Csaba L.–Szentes T.–Zalai E. (2014): Tudományos-e a tudománymetria? *Magyar Tudomány*, 175(4): 442–466.
- Csaba L.–Szentes T.–Zalai E. (2015): Mégis, kinek az Akadémiája? *Magyar Tudomány*, 176, megjelenés alatt.
- Dow, S. C. (2015): Addressing uncertainty in economics and the economy. *Camb-ridge Journal of Economics*, 39(1): 33–47.
- Fama, E. (1998): Market efficiency, long term returns and behavioral finance. *Journal of Financial Economics*, 49(3): 283–306.
- Fama, E. (2013): Does the FED control interest rates? *Review of Asset Pricing Studies*, 3(2): 180–199.
- IDEAS/RePEC (2014): An aggregate ranking for journals, <https://ideas.repec.org/top/top.journals.all.html>, utoljára letöltve: 2015.júl.15.
- Kollmorgen, A.–Merkel, W.–Wagener, H.-J., szerk. (2014): *Handbuch Transformationsforschung*. Heidelberg-Berlin: Springer International.
- Kornai J. (2014): Bevezetés a puha költségvetési korlát c. kötethez. *Közgazdasági Szemle*, 61(7–8): 881–885.
- Kószegi B. (2015): *Advances in Behavioral Industrial Organization*. MTA Doktori Értekezés.
- Krugman, P. (1999): Depression economics returns. *Foreign Affairs*, 78(1): 174–189.
- Kuhn, T. (2005): *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Lámfalussy S. (2008): *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lucas, R. E. (2009): Fighting off depression. *New York Times*, január 4.
- Malakiel, B. G. (2003): The efficient market hypothesis and its critics. *Journal of Economic Perspectives*, 17.évf.,1.szám, 59–82.old.
- Móczár J. (2015): Kornai DRSE modellje versus általános egyensúlyelmélet. *Pénzügyi Szemle*, 60(2): 200–216.
- Ortoleva, P.–Snowberg, E. (2015): Overconfidence in Political Behavior. *American Economic Review*, 105.évf.2.szám, 504–535.old.
- Sen, A. (2003): *A fejlődés, mint szabadság*. Budapest. Európa Könyvkiadó.
- Shiller, R. (2007): *Tőzsdemámor*. Budapest: Alinea Kiadó.
- Tirole, J. (2015): Market failures and public policy. *American Economic Review*, 105(6): 1665–1682.

- Turley, G.-Hare, P. G., szerk. (2013): *Handbook of the Economics and Political Economy of Transition*. London: Routledge.
- Ziliak, S. T.-McCloskey, D. (2008): *The Cult of Statistical Significance : How the Standard Error Costs Us Jobs, Justice and Lives*. Ann Arbor: University of Michigan Press.